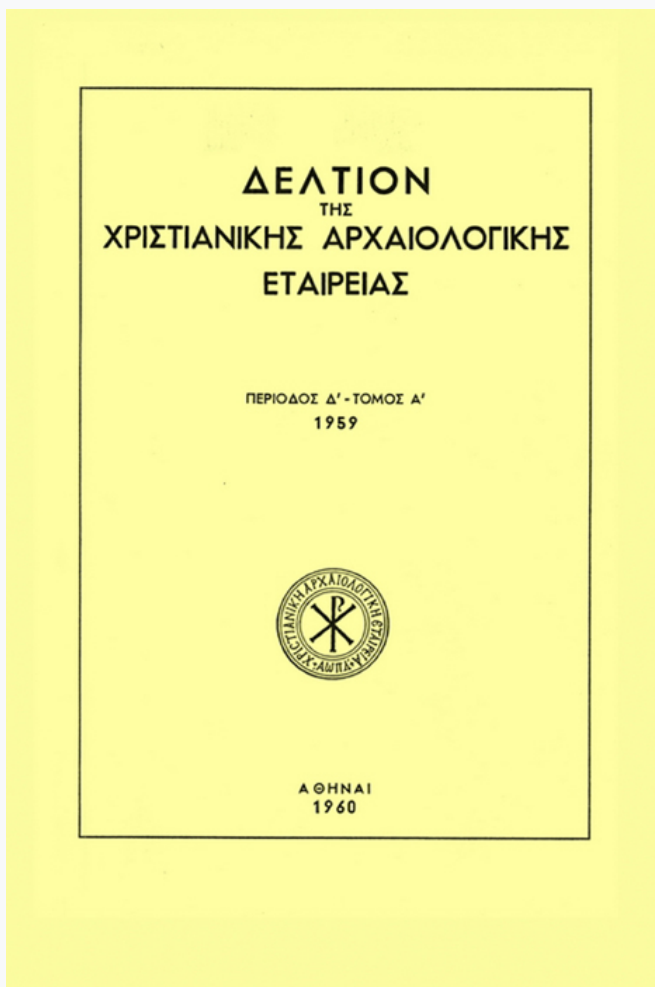

Δελτίον της Χριστιανικής Αρχαιολογικής Εταιρείας

Τόμ. 1 (1960)

Δελτίον ΧΑΕ 1 (1959), Περίοδος Δ'. Στη μνήμη του Νίκου Βέη (1883-1958)

Έκθεση καθαρισμού της αμφιπρόσωπης εικόνας του Βυζαντινού Μουσείου

Τάσος ΜΑΡΓΑΡΙΤΩΦ

doi: [10.12681/dchae.713](https://doi.org/10.12681/dchae.713)

Βιβλιογραφική αναφορά:

ΜΑΡΓΑΡΙΤΩΦ Τ. (1960). Έκθεση καθαρισμού της αμφιπρόσωπης εικόνας του Βυζαντινού Μουσείου. *Δελτίον της Χριστιανικής Αρχαιολογικής Εταιρείας*, 1, 144-148. <https://doi.org/10.12681/dchae.713>

ΔΕΛΤΙΟΝ ΤΗΣ ΧΡΗΣΤΙΑΝΙΚΗΣ ΑΡΧΑΙΟΛΟΓΙΚΗΣ ΕΤΑΙΡΕΙΑΣ

Έκθεση καθαρισμού της αμφιπρόσωπης εικόνας του
Βυζαντινού Μουσείου

Τάσος ΜΑΡΓΑΡΙΤΩΦ

Δελτίον ΧΑΕ 1 (1959), Περίοδος Δ'. Στη μνήμη του Νίκου
Βέη (1883-1958) • Σελ. 144-148

ΑΘΗΝΑ 1960

ΕΚΘΕΣΗ ΚΑΘΑΡΙΣΜΟΥ ΤΗΣ ΑΜΦΙΠΡΟΣΩΠΗΣ ΕΙΚΟΝΑΣ ΤΟΥ ΒΥΖΑΝΤΙΝΟΥ ΜΟΥΣΕΙΟΥ

Είναι ένας χρόνος πού στο Βυζαντινὸ Μουσείο χρησιμοποιοῦμε γιὰ πρώτη φορά στὴν Ἑλλάδα τὴν ἀκτινογραφία σὰν μέσο ἐρεύνης σὲ περιπτώσεις εἰκόνων, πού εἶναι μερικῶς ἢ ὀλικῶς ἐπιζωγραφισμένες. Μὲ τὴν ἀκτινογραφία διαπιστώνομε τὴν κατάσταση, στὴν ὁποία βρίσκεται ἡ ἀρχικὴ εἰκόνα καὶ ὅταν αὐτὴ δὲν παρουσιάζει μεγάλες φθορές, τότε μὲ τὸν κατάλληλο καθαρισμὸ ἀφαιροῦμε τὶς ἐπιζωγραφήσεις. Μὲ τὸν τρόπο αὐτὸ ἤρθαν σὲ φῶς ἀρκετὲς παλαιότερες εἰκόνες τοῦ Μουσείου· μεταξὺ αὐτῶν ἡ σημαντικότερη εἶναι ἡ ἀμφιπρόσωπη εἰκόνα ἀριθ. κατ. 157.

Ἡ εἰκόνα αὐτὴ εἶχε ἀνάγκη ἀμεσης συντηρήσεως, διότι παρουσίαζε αἰσθητὰ τὰ ἴχνη τῆς φθορᾶς. Ἡ ἐπιφάνεια τοῦ χρώματος εἶχε ἀρχίσει νὰ φουσκώνη, νὰ σχηματίζη ρωγμές, νὰ ἀπολεπίζεται, ἡ λινάτσα νὰ ἀποκολλᾶται ἀπὸ τὸ ξύλο, πού ἦταν διάτρητο ἀπὸ τὸ σαράκι καὶ εἶχε ἀρχίσει νὰ θρύβεται.

Ἀπὸ τὴν μία πλευρὰ ἡ ἀμφιπρόσωπη εἰκόνα παρίστανε τὴν Παναγία Βρεφοκρατοῦσα καὶ ἀπὸ τὴν ἄλλη τὴν Σταύρωση, ἡ ὁποία ὅμως λόγῳ τῆς ὀξειδώσεως τοῦ παλινοῦ βερνικιοῦ καὶ λόγῳ τῆς ἀμαυρώσεως ὀλόκληρης τῆς εἰκόνας ἦταν τελείως δυσδιάκριτη. Ἡ πλευρὰ μὲ τὴν ἀπεικόνιση τῆς Παναγίας Βρεφοκρατούσας δὲν παρουσίασε ἰδιαίτερα προβλήματα κατὰ τὴν ἐργασία συντηρήσεως καὶ καθαρισμοῦ. Τὸ χρῶμα καὶ ἡ λινάτσα ἐσταθεροποιήθηκαν, οἱ ρωγμὲς συνεκολλήθηκαν, τὸ ξύλο ἐνισχύθηκε μὲ εἰδικὴ κόλλα, τὰ δὲ κενὰ ἐκαλύφθηκαν μὲ κατάλληλο στόκο.

Κατὰ τὴν φωτογράφηση ὅμως, ἡ ὁποία προηγεῖται πάντοτε καὶ παρακολουθεῖ ὅλες τὶς φάσεις τῆς ἐργασίας συντηρήσεως, παρέστη ἀνάγκη ἐνὸς ἐλαφροῦ καθαρισμοῦ τῆς Σταυρώσεως γιὰ τὴν ἀπομάκρυνση τῆς σκόνης, πού εἶχε προσκολληθῆ μὲ τὴν πάροδο τοῦ χρόνου, δεδομένου ὅτι ἡ ἀμφιπρόσωπη εἰκόνα ἦταν ἐκτεθειμένη μὲ ὄψη τὴν Παναγία Βρεφοκρατοῦσα.

Ἀπὸ τὸν πρῶτο αὐτὸ καθαρισμὸ ἐφάνηκε ὅτι πρὸς τὴν πλευρὰ αὐτὴ ἡ εἰκόνα παρουσίαζε ἰδιαίτερο ἐνδιαφέρον, γι' αὐτὸ καὶ κάναμε ἕνα δοκιμαστικὸ τοπικὸ καθαρισμὸ. Κατὰ τὴν φάση αὐτὴ ὁ καθαρισμὸς ἔφερε σὲ φῶς ὠραιότατο κεφάλι τοῦ Ἁγίου Ἰωάννου, τὸ κεφάλι τοῦ Χριστοῦ μὲ μέρος ἀπὸ τὸ στήθος καὶ τὸ ἀριστερὸ χέρι. Εἰς τὸ στάδιο αὐτὸ ἐγίνε νέα φωτο-

γράφηση δεδομένου ὅτι ἀπὸ τὰ μέρη τοῦ Χριστοῦ ποὺ ἦρθαν σὲ φῶς διαπιστώθηκε, ὅτι βρισκόμαστε σὲ περίπτωση ἐπιζωγραφήσεως, διότι τὰ χρώματα τῆς ἐπιζωγραφήσεως σὲ τόνους πράσινους ἦσαν διαφορετικὰ καὶ ἀποχωρίζονταν σχετικῶς εὐκόλα ἀπὸ τὸ ἀρχικὸ σῶμα τοῦ Χριστοῦ ποὺ εἶχε χρῶμα ρόδινο.

Μὲ τὴν ἀπρόοπτη αὐτὴ ἀνακάλυψη ἔγινε προσπάθεια νὰ ἀποκολληθῆ τελειῶς ἡ λινάτσα, μέρος τῆς ὁποίας ἦταν ἤδη ἀποκολλημένο, οὕτως ὥστε ἡ εἰκόνα χωρὶς τὴν παρεμβολὴ πλέον τοῦ ξύλου καὶ τῆς εἰκόνας τῆς Παναγίας τῆς ἄλλης πλευρᾶς νὰ ἀκτινογραφηθῆ καὶ νὰ μᾶς δώσῃ καθαρὰ σχήματα ἀπὸ τὰ ἀόρατα τμήματα ποὺ ἐσκέπαζαν οἱ ἐπιζωγραφήσεις.

Δυστυχῶς ἡ προσκόλλησις τοῦ ὑπολοίπου μέρους τῆς λινάτσας στὸ ξύλο ἦταν τέτοια ὥστε δὲν ἦταν δυνατὸς ὁ ἀποχωρισμὸς τῆς. Ἐτσι ἐγκαταλείφθηκε ἡ προσπάθεια τοῦ ἀποχωρισμοῦ καὶ προχωρήσαμε στὴν σταθεροποίηση τῆς εἰκόνας καὶ τὴ συνέχισις τοῦ καθαρισμοῦ. Ἀπὸ τὰ στοιχεῖα ποὺ ἔφερε σὲ φῶς ὁ καθαρισμὸς διαπιστώθηκε, ὅτι οἱ φιγοῦρες τοῦ Ἰωάννου καὶ τῆς Παναγίας προέρχονται ἀπὸ ἐπιζωγράφηση, διότι παραπλευρῶς τοῦ Ἰωάννου ἀποκαλύφθηκε μικρὸ χέρι καὶ μέρος ἀπὸ τὸ φόρεμα ἄλλης φιγούρας μικρότερης, ἡ ὁποία κρύβεται κάτω ἀπὸ τὸ σῶμα τοῦ Ἰωάννου. Ἐπίσης κοντὰ στὸν ἀριστερὸ ὄμο τῆς Παναγίας ἐφάνηκε ἓνα εἶδος δοχείου ὅπου χύνεται τὸ αἷμα τοῦ Χριστοῦ.

Ἐκτὸς ὅμως ἀπὸ τὴν κυρία ἐπιζωγράφηση, ἀπὸ τὴν ὁποία προέρχονται τὸ κεφάλι τοῦ Χριστοῦ καὶ οἱ φιγοῦρες τῆς Παναγίας καὶ τοῦ Ἰωάννου, διεπιστώσαμε ὅτι ὑπάρχει καὶ ἄλλη προγενέστερη, ἡ ὁποία περιορίζεται στὸ κίτρινο φόντο μὲ τὰ πορφυρᾶ ἄστρα καὶ τὶς ἐπιγραφές. Αὐτὸ τὸ συμπεραίνομε ἀπὸ τὸν λόγο ὅτι τὸ κόκκινο (κιννάβαρι) καὶ ἄσπρο χρῶμα τοῦ αἵματος τοῦ Χριστοῦ ποὺ χύνεται ἀπὸ τὴν πλευρὰ τοῦ ἀρχικοῦ Ἐσταυρωμένου βρέθηκε σκεπασμένο μὲ τὸ κίτρινο χρῶμα τοῦ φόντου, ἀπὸ πάνω δὲ τὸ αἷμα εἶχε πάλι χρωματισθῆ μὲ τὸ ἴδιο πορφυρὸ χρῶμα ποὺ εἶναι ζωγραφισμένα τὰ ἄστρα καὶ οἱ ἐπιγραφές. Αὐτὰ ὅμως δὲν ἀνήκουν στὴν κυρία ἐπιζωγράφηση, γιατί καὶ τὰ ἄστρα καὶ οἱ ἐπιγραφές κρύβονται ἐν μέρει ἀπὸ τὶς φιγοῦρες τῆς Θεοτόκου καὶ τοῦ Ἰωάννου. Ἐπομένως στὴν καθαρισθεῖσα καὶ ἐπισκευασθεῖσα εἰκόνα ἔχομε τρεῖς ἐποχὲς ὅπως διακρίνονται εἰς τὸ σχεδιαγράφημα (εἰκ. 1).

Ἡ ἐπὶ μέρους ἐπιζωγράφηση τῆς κεφαλῆς τοῦ Χριστοῦ ποὺ παριστάνει τὸν Χριστὸ νεκρὸ, μᾶς ὠδήγησε στὴν ὑπόθεσις ὅτι δὲν ἐπρόκειτο ἀπλῶς περὶ μερικῆς καταστροφῆς τῆς εἰκόνας καὶ τῆς ἀνάγκης νὰ συμπληρωθοῦν οἱ φθορὲς ἀλλὰ πιθανὸν σὲ νέους ἰσχύοντας εἰκονογραφικοὺς τύπους σύμφωνα μὲ τοὺς ὁποίους ὁ Χριστὸς ἔπρεπε νὰ παρουσιάζεται νεκρὸς ἐπάνω στὸν σταυρό.

Γιὰ νὰ ἐξακριβώσουμε τὸ πρόβλημα αὐτὸ ἐπιχειρήσαμε νὰ ἀκτινογραφήμεν
Δελτίον τῆς Χριστιανικῆς Ἀρχαιολογικῆς Ἐταιρείας, Α' 10

Εἰκ. 2. Σχεδιάγραμμα με τὰ διακρινόμενα στὴν ἀκτινογραφικὴ πλάκα ἀρχαιότερα πρόσωπα.

φήσωμε τὸ πρόσωπο τοῦ Χριστοῦ, παρ' ὅλες τὶς δυσκολίες πού παρουσίαζε ἡ εἰκόνα γιὰ μιὰ ἐπιτυχή ἀκτινογράφηση λόγῳ παρεμβολῆς τῆς ἄλλης ζωγραφοισμένης πλευρᾶς.

Πράγματι ἡ ὑπόθεσή μας ἐπιβεβαιώθηκε : στήν ἀκτινογραφική πλάκα διακρίνεται καθαρά ἓνα μάτι ἀνοικτό, πολὺ κοντὰ στὸ ὑπάρχον κλειστὸ μάτι, καὶ ἀμυδροτέρα τὸ ἄλλο μάτι καὶ ἡ μύτη τῆς ἀρχικῆς κεφαλῆς τοῦ Χριστοῦ πὸν παριστάνονταν ζωντανὸς καὶ ἔτσι βρίσκονταν σὲ συμφωνία μὲ τὸ ροῦζ χρῶμα τοῦ ζωντανοῦ σώματος. Ἀφ' ἑτέρου ἡ πλάκα ἔδειξε καὶ ἄλλο ζευγάρι ἀνοικτῶν ματιῶν δεξιώτερα αὐτῶν πού ὑπάρχουν, τὰ ὁποῖα πρέπει νὰ ἀνήκουν σὲ ἄλλο κεφάλι ἀρχαιότερο (εἰκ. 2). Πιθανὸν ὅμως εἶναι ὅτι τὸ κεφάλι αὐτὸ ἀνήκει σὲ εἰκόνα πού κρύβεται κάτω ἀπὸ τὴν Θεοτόκον Βρεφοκρατοῦσα τῆς ἄλλης πλευρᾶς.

Ἡ λύση ὅλων τῶν προβλημάτων πού παρουσίασε ἡ ἀμφιπρόσωπη εἰκόνα δὲν εἶναι δυνατὴ χωρὶς τὴν συνέχιση τῶν ἐπὶ μέρους μικρῶν δοκιμαστικῶν καθαρισμῶν κατὰ στρώματα ἢ τὸν προσωρινὸ χωρισμὸ τῶν δύο εἰκόνων μὲ κοπή τοῦ ξύλου, πράγμα πού θὰ διευκόλυνε καὶ τὴν καλλίτερη στερέωση τοῦ ξύλου καὶ τὴν συστηματικὴ ἔρευνα μὲ τὶς ἀκτίνες. Στὴν τελευταία αὐτὴ περίπτωση ἀφ' ἑνὸς θὰ ἐξακριβώνονταν οἱ μορφὲς πού κρύβονται κάτω ἀπὸ τὴν Παναγία καὶ τὸν Ἰωάννη καὶ ἀφ' ἑτέρου θὰ διαπιστώναμε ἂν τὸ τρίτο πρόσωπο πού ἔδειξε ἡ ἀκτινογραφία πίσω ἀπὸ τὸ κεφάλι τοῦ Χριστοῦ ἀνῆκε σὲ ἀκόμη ἀρχαιότερη Σταύρωση ἢ σὲ μιὰ παλαιότερη εἰκόνα πίσω ἀπὸ τὴν Παναγία Βρεφοκρατοῦσα πού πιθανὸν νὰ ἦταν τῆς ἐποχῆς τῆς ἀρχικῆς Σταυρώσεως.

ΤΑΣΟΣ ΜΑΡΓΑΡΙΤΩΦ